

УДК: 631.15
JEL: Q10, Q13

Еліна Пахуча

*Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва
Україна*

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті описано теоретичні та практичні аспекти підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах. Визначено сутність і методіку оцінювання продуктивності праці. Проведено аналіз стану продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Харківської області й визначено шляхи її підвищення.

Ключові слова: *праця, продуктивність, інтенсивність, сільськогосподарські підприємства, валова продукція, працівники.*

Элина Пахучая

*Харьковский национальный аграрный университет им. В. В. Докучаева
Украина*

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ ТРУДА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье описано теоретические и практические аспекты повышением производительности труда в сельскохозяйственных предприятиях. Определена сущность и методика оценивания производительности труда. Проведен анализ производительности труда в сельскохозяйственных предприятиях Харьковской области и определены пути ее повышения.

Ключевые слова: *труд, производительность, интенсивность, сельскохозяйственные предприятия, валовая продукция, работники.*

Elina Pakhucha

*Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev
Ukraine*

LABOR PRODUCTIVITY IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE KHARKIV REGION

The purpose of the article theoretical and practical aspects of increasing productivity in the agricultural enterprises of the theoretical foundations of productivity – essential characteristics of the economy. Increase productivity provides increased real product and income, and therefore it is an important indicator of economic growth. The study includes defining the essence of productivity,

and methods of its determination. The article compared the methodology for determining productivity and defined benefit cost method. The analysis of labor productivity in the agricultural enterprises of the Kharkiv region. The dynamics of gross output, the average number of workers and labor productivity, which gave an idea of the trend in productivity. Also calculated indexes of labor productivity in agricultural enterprises. The main ways of increasing productivity. Presented stages of program performance management and defined their role in increasing productivity.

Key words: labor, productivity, intensity, agricultural enterprises, gross production, workers.

Постановка проблеми. Зростання продуктивності праці сприяє скороченню часу виробництва й обігу товару, збільшенню маси продукції та зростанню норми прибутку підприємства. Досягнення високих економічних результатів можливе лише за умови ефективного використання матеріальних і трудових ресурсів на кожному робочому місці, підприємстві, а це у свою чергу вимагає глибокої реформи системи управління, виробництва й реалізації продукції, узгодженої з такими перетворювальними процесами, як реструктуризація та адаптація до міжнародних стандартів, що й визначає актуальність теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти продуктивності праці знайшли відображення як у розробках вітчизняних учених (М. Д. Ведернікова, О. О. Чернушкіна [1], П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва [2], В. М. Ковальов [3], М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась [4], Т. І. Олійник, І. О. Олійник [6, 7]), так і в працях зарубіжних дослідників-економістів (М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [5], D. Ayalew Ali, D. Bowen, K. Deininger, M. Duponchel [8], D. Ayalew Ali, D. Bowen, K. Deininger, M. Duponchel [9], D. Gollin, D. Lagakos, M. Waugh [10], J. Liao, W. Wangy [11] та інші). Проте ряд питань залишається невирішеними або ж дискусійними.

Мета статті полягала в дослідженні проблеми продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Харківської області та пошуку шляхів і резервів для її підвищення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продуктивність праці є одним з визначальних чинників досягнення успіху підприємства. В епоху всеосяжного науково-технічного прогресу постійно оновлюються та покращуються технології виробництва й техніка, якою обслуговують виробничий процес.

Продуктивність можна розглядати як загальний показник, що характеризує ефективність використання ресурсів для виробництва продукції. Проте сучасна економічна теорія стверджує, що точно визначити роль і частку витрат тих чи інших ресурсів, використаних на виробництво продукції, неможливо. Тому для визначення ефективності виробництва найчастіше використовують показник продуктивності праці, хоча це не означає, що тільки праця є джерелом продуктивності [1, с. 81].

Згідно з рекомендаціями Міжнародної організації праці, розрізняють поняття «продуктивність» і «продуктивність праці». Продуктивність – це ефективність використання ресурсів – праці капіталу, землі, матеріалів, енергії,

інформації – під час виробництва різних товарів і надання послуг [2, с. 36]. Вона відбиває взаємозв'язок між кількістю та якістю вироблених товарів або наданих послуг і ресурсами, які були витрачені на їх виробництво. Продуктивність дає змогу порівнювати виробництво на різних рівнях економічної системи (на рівні окремого індивіда, цеху, підприємства, організації, галузі й держави) з використаними ресурсами. Під час їхньої оцінки необхідно враховувати зростання вартості енергії, сировини, витрат, пов'язаних з безробіттям тощо. Більш висока продуктивність означає збільшення обсягу продукції за тих самих витрат, при цьому необхідно враховувати потребу в тій чи іншій продукції на ринку, в суспільстві. Зауважимо, що на зарубіжних підприємствах оцінюють ту продукцію, яку куплено, а не просто вироблено. Продуктивність праці – найважливіша характеристика стану економіки країни, окремих галузей. Одним з вирішальних факторів економічного, соціального та культурного прогресу суспільства є підвищення продуктивності праці [6]. За розмірами та динамікою продуктивності праці оцінюють використання трудового потенціалу, розвиток продуктивних сил, ступінь освоєння досягнень науково-технічного прогресу, визначають рівень життя населення.

Отже, конкретна праця виражає й техніко-технологічний аспект. Техніко-технологічний зміст праці індивідуальний на кожному робочому місці й перебуває під впливом перетворень у техніці, технології, змін предметів праці тощо. Абстрактна праця характеризується соціально-економічним змістом, тобто ступенем і способом затрат робочої сили, а також суспільно-економічними відносинами, в яких здійснюють процес праці (тривалість робочого дня, оплата праці, вимоги до підготовки працівника тощо). Розглядають ще поняття «змістовність» праці, що характеризує рівень складності, різноманітності виконуваних трудових функцій, самостійності працівника в трудовому процесі.

Продуктивність праці тісно пов'язана з її інтенсивністю. Остання характеризує ступінь напруженості праці за одиницю часу й вимірюється кількістю витраченої енергії людини. Чим вищий рівень інтенсивності праці, тим вища її продуктивність [3, с. 65]. Максимальний рівень інтенсивності визначається фізіологічними й психічними можливостями людського організму. Отже, інтенсивність праці має фізіологічні межі, тобто не може бути необмеженою. У зв'язку із цим виникає поняття нормальної інтенсивності. Воно означає такі затрати життєвої енергії протягом робочого часу зміни, які забезпечують необхідні умови для повноцінного функціонування організму й повного відновлення працездатності до початку нового трудового дня. Отже, інтенсивність праці є важливим фактором продуктивності, проте має певну фізіологічну межу й потребує дотримання фізіологічних норм людської енергії.

Основною проблемою економічної теорії та господарської практики є аналіз співвідношення результатів і витрат, що в загальному розумінні називаємо ефективністю. Витрати визначаються обсягом (вартістю) використаних економічних ресурсів. Як відомо, економічні ресурси поділяють

на три великі групи: 1) робоча сила (трудоий потенціал, людський капітал); 2) компоненти природних ресурсів (земля та сировина); 3) компоненти засобів виробництва (фізичний капітал). Відповідно окремо визначають ефективність використання робочої сили, природних ресурсів або капіталу [4, с. 161].

Праця є основним фактором виробництва, а продуктивність праці виступає комплексним показником ефективної економічної діяльності. Поняття продуктивності праці можна розглядати в широкому та вузькому значенні. Показник, що характеризує ефективність виробничого процесу з погляду основної його мети у вигляді співвідношення продукції, призначеної для реалізації за межами цього виробничого процесу, та одного або кількох основних ресурсів – це продуктивність праці у вузькому значенні. В такому випадку не відображаються умови, що супроводжували виробничий процес (терміни виготовлення продукції, число травм працівників тощо). У широкому значенні зростання продуктивності праці означає постійне вдосконалення людьми економічної діяльності, постійне знаходження можливості працювати краще, виробляти більше якісних благ за тих самих або менших затрат праці.

Продуктивність праці за досліджуваний період у сільськогосподарських підприємствах Харківської області (табл. 1) зросла в порівнянні з 2008 р. через зростання обсягу виробництва валової продукції на 34,2 %, у тому числі продукції рослинництва – на 32,8 %, а у тваринництві – на 40,7 %.

Таблиця 1

Динаміка виробництва валової продукції, середньорічна чисельність робітників і продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Харківської області

Показники	Роки							2014 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Обсяг виробництва валової продукції (у постійних цінах 2010 р.), усього, млн грн	6483,4	5406,2	4586,5	7293,5	6325,1	8132,2	8702,4	134,2
у т.ч.: продукції рослинництва	5342,3	4129,9	3204	5896,5	4960,9	6505,3	7096,3	132,8
продукції тваринництва	1141,1	1276,3	1382,5	1397	1364,2	1626,9	1605,9	140,7
Середньорічна чисельність робітників, чол., усього	31556	28859	26732	27137	25886	25585	24226	76,8
у т.ч.: у рослинництві	21061	19095	17262	17771	17644	17190	16426	78,0
у тваринництві	10495	9764	9470	9366	8242	8395	7800	74,3
Виробництво валової продукції в цінах 2010 р. на 1 зайнятого в с.-г. виробництві, тис. грн	205,5	187,3	171,6	268,8	244,3	317,9	359,2	174,8
у т.ч.: у рослинництві	253,7	216,3	185,6	331,8	281,2	378,4	432,0	170,3
у тваринництві	108,7	130,7	146,0	149,2	165,5	193,8	205,9	189,4

Джерело: розраховано автором на основі даних [12].

Виробництво валової продукції в цінах 2010 р. на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві зросло на 74,8 %, у тому числі продукції рослинництва – на 70,3 %, а у тваринництві – на 89,4 %.

Не менш важливе значення для зростання вартісних показників продуктивності праці мали зміни в структурі валової продукції рослинництва та тваринництва: збільшення питомої ваги соняшника, приросту птиці, зменшення питомої ваги приросту ВРХ і свиней, виробництва молока [7, с. 15]. Методи вимірювання продуктивності праці (виробітку) залежать від способу визначення обсягів виробленої продукції. Розрізняють натуральний, трудовий і вартісний (грошовий) методи. Сутність натурального методу полягає в тому, що обсяг виробленої продукції та продуктивність праці розраховують у натуральних одиницях (штуках, тонах, метрах тощо).

У сучасних умовах найпоширенішим методом вимірювання продуктивності праці є вартісний (грошовий), який ґрунтується на використанні вартісних показників обсягу продукції (валова, товарна продукція, валовий оборот, нормативна вартість обробки, чиста, нормативно-чиста й умовно-чиста продукція, валовий дохід).

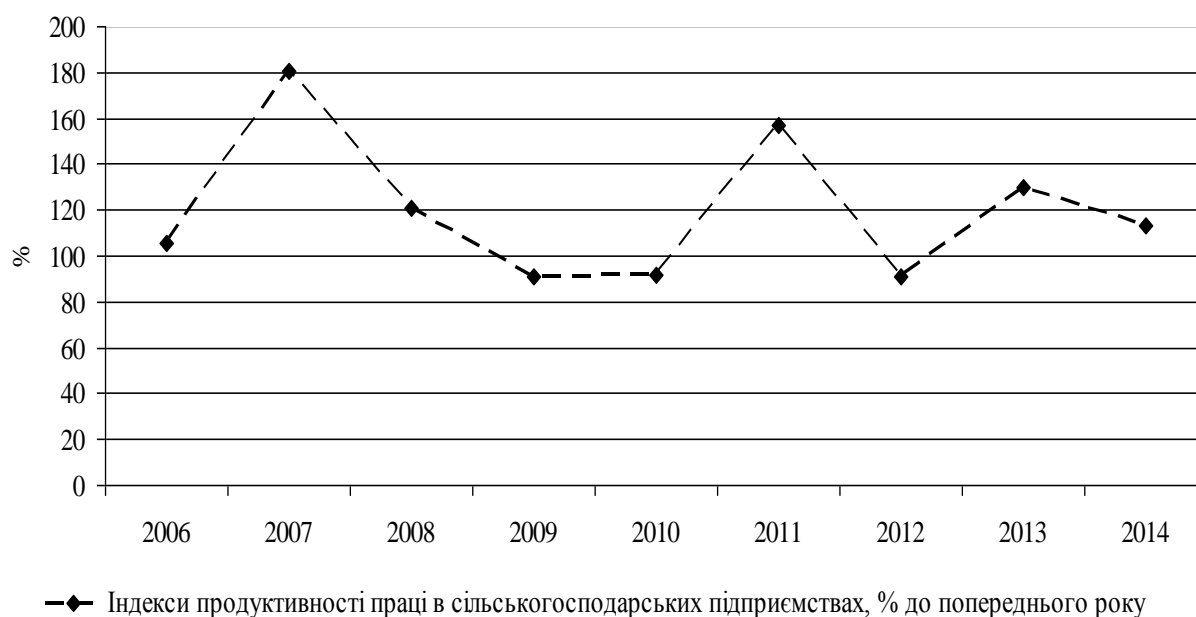
Перевага вартісного методу полягає в можливості порівняння різнорідної продукції з витратами на її виготовлення як на окремому підприємстві або в галузі, так й економіки в цілому. У зв'язку із цим вартісний метод застосовують на всіх етапах планування й обліку як на галузевому, так і на територіальному рівнях [5, с. 139]. Спотворення величини виробітку, що виникає в разі зміни асортименту продукції, трапляються тоді, коли збільшується або зменшується частка продукції з вищою вартістю сировини, тобто з високою матеріаломісткістю та низькою трудомісткістю. У таких випадках на практиці, щоб усунути цей недолік, можна розрахувати індекси продуктивності праці змінного, постійного складу, структурний індекс.

Індекс змінного складу відбиває зміни як у виробітку, так і в складі продукції. Індекс постійного складу характеризує показник продуктивності праці, незалежний від змін у структурі продукції, і розраховують його шляхом зважування часткових індексів зростання виробітку на кількість працівників у порівняльному (плановому) періоді за кожним виробом.

Структурний індекс розраховують діленням індексу змінного складу на індекс постійного складу. Структурний індекс показує, як впливають зміни структури продукції на загальний показник продуктивності праці. Якщо структурний індекс більший за одиницю, то це означає, що показник продуктивності праці завищується за рахунок збільшення матеріаломісткості й зниження трудомісткості продукції в разі зміни її асортименту, і навпаки. Для сільського господарства, на наш погляд, використання механізму скорочення часу виробництва та обігу продукції обмежено сезонним у рослинництві та фізіологічним у тваринництві факторами виробництва.

Аналізуючи індекси продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Харківської області (рис. 2), спостерігаємо істотні коливання.

Рис. 2. Індеси продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, % до попереднього року

Джерело: побудовано автором на основі даних [12].

Ріст продуктивності праці означає або ж зростання обсягу продукції при зменшенні витрат на її виробництво; продукція зростає, витрати залишаються незмінними; продукція зростає, витрати зростають, але більш низькими темпами; продукція залишається незмінною, витрати скорочуються; продукція скорочується, витрати скорочуються, але більш швидкими темпами.

Практика господарювання на ринкових засадах підтверджує ту незаперечну істину, що результативність будь-якої виробничо-господарської та комерційної діяльності залежить передусім від компетентності та творчої активності управлінських кадрів, достатньо глибокого знання ними конкретного економічного розвитку, законодавчої бази та соціальних аспектів господарювання. Зростання продуктивності праці забезпечує збільшення реального продукту й доходу, а тому воно є важливим показником економічного зростання країни. Оскільки збільшення суспільного продукту з розрахунку на душу населення означає підвищення рівня споживання, а, отже, і рівня життя, то економічне зростання стає однією з головних цілей держав з ринковою системою господарювання. Кожне підприємство характеризується певним рівнем продуктивності праці, який може зростати або знижуватися під дією різноманітних чинників. Підвищення продуктивності праці є безперечною умовою прогресу й розвитку виробництва.

Ураховуючи першочергову важливість підвищення продуктивності праці для конкурентоспроможності підприємства, керівники й фахівці всіх рівнів у перспективних організаціях повинні розробляти й упроваджувати програми управління продуктивністю. Ці програми на підприємстві охоплюють такі

етапи:

1) вимірювання та оцінку досягнутого рівня продуктивності на підприємстві в цілому й за окремими видами праці зокрема;

2) пошук та аналіз резервів підвищення продуктивності на основі інформації, одержаної під час вимірювання й оцінки;

3) розроблення плану використання резервів підвищення продуктивності праці, який повинен передбачати конкретні терміни й заходи щодо їх реалізації, фінансування витрат на ці заходи та очікуваний економічний ефект від їх упровадження, визначення відповідальних виконавців;

4) розроблення систем мотивації працівників до досягнення запланованого рівня продуктивності;

5) контроль за реалізацією заходів, передбачених планом і всією програмою, регулювання їх виконання;

б) вимірювання та оцінку реального впливу передбачуваних заходів на зростання продуктивності праці.

Висновки. Продуктивність праці, виступаючи комплексним показником ефективності економічної діяльності, тісно пов'язана з такими категоріями, як: продуктивність, ефективність, змістовність, інтенсивність, але не тотожна з ними. Нині найпоширенішим методом вимірювання продуктивності праці є вартісний метод, який слід застосовувати на всіх етапах і рівнях організації та управління аграрним виробництвом. Рівень продуктивності в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за останні роки зростає. У найближчі роки зростання показників продуктивності праці може забезпечуватися переважно шляхом інтенсифікації виробництва й кращої його організації. Масове освоєння сучасних вискоелективних технологій реальне лише в перспективі. Нині ж нагальною проблемою стало поповнення технічного парку з тим, щоб він був достатнім хоча б для виконання найнеобхідніших операцій в агротехнічні строки, що може стати перспективним напрямом дослідження.

Список використаних джерел

1. Ведернікова М. Д. Нормування праці : навч. посібник / М. Д. Ведернікова, О. О. Чернушкіна. – Львів : Науковий світ – 2000, 2011. – 372 с.

2. Буряк П. Ю. Економіка праці й соціально-економічних відносин : навч. посібник / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва. – К. : ЦНЛ, 2004. – 440 с.

3. Економіка праці і соціально-трудова відносини : навч. посібник / за заг. ред. В. М. Ковальова. – К. : ЦНЛ, 2006. – 256 с.

4. Економіка праці і соціально трудові відносини : навч. посібник / [М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась та ін.]. – К. : ЦНЛ, 2012. – 328 с.

5. Мескон М. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 361 с.

6. Олійник Т. І. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському

господарстві / Т. І. Олійник, І. О. Олійник // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 122–127.

7. Олійник Т. І. Формування та ефективне використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Т. І. Олійник. – Миколаїв, 2010. – 35 с.

8. Chen W. Research on regional differences and decomposition of grain labor productivity in China: a empirical based on regression-based decomposition [Electronic resource] / W. Chen, W. Jing-xue, Z. Xin // Journal of China Agricultural University. – 2015. – No. 3. – Mode of access: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotal-NYDX201503032.htm.

9. Investigating the Gender Gap in Agricultural Productivity: Evidence from Uganda [Electronic resource] / D. Ayalew Ali, D. Bowen, K. Deininger, M. Duponchel // World Bank Policy Research Working. – Mode of access: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2606837.

10. Gollin D. Agricultural Productivity Differences across Countries / D. Gollin, D. Lagakos, M. Waugh // The American Economic Review. – 2014. – Vol. 104. – No. 5. – pp. 165–170.

11. Liao J. Financial Frictions and Agricultural Productivity Differences [Electronic resource] / J. Liao, W. Wangy. – 2012. – Mode of access: https://www.economicdynamics.org/meetpapers/2013/paper_1314.pdf.

12. Сільське господарство Харківської області: стат. зб. / за ред. О. М. Ракітіної. – Х.: Головне управління статистики у Харківській області, 2014. – 124 с.

References

1. Vedernikova, M. D. (2011), *Normyvannya pratsi* [Rationing of labour], Science World – 2000, Lviv, Ukraine.

2. Buryak, P. Yu., Karpinski, B. A. and Grigorieva, M. I. (2004), *Economica pratsi i sotsialno-trudovi vidnosini* [Labor economics and socio-economic relations], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.

3. Kovalev, V. M. (2006), *Economica pratsi i sotsialno-trudovi vidnosini* [Labour economics and socially-labor relations], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.

4. Akulov, M. G., Drabanich, A. V., Yevas, T. V. and other (2012), *Economica pratsi i sotsialno-trudovi vidnosini* [Labour economics and socially-labor relations], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Meskon, M., Albert, M., and Hedouri, F. (1992), *Osnovy menedzhmentu* [Principles of management], Delo, Moscow, Russia.

6. Oliynyk, T. I. and Oliynyk, I. O. (2006), Productivity and structural changes in agriculture. *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 122–127.

7. Oliynyk, T. I. (2010), The formation and the efficient use of labor potential of

agricultural enterprises, Abstract of DrS dissertation, Economy and management of enterprises (by types of economic activity), Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine.

8. Chen, W. (2015), Research on regional differences and decomposition of grain labor productivity in China: a empirical based on regression-based decomposition. *Journal of China Agricultural University*, [Online], no. 3, available at: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotat-NYDX201503032.htm.

9. Ayalew Ali, D., Bowen, D., Deininger, K. and Duponchel, M. (2015), Investigating the Gender Gap in Agricultural Productivity: Evidence from Uganda [Online], available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2606837.

10. Gollin, D., Lagakos, D. and Waugh, M. (2014), Agricultural Productivity Differences across Countries. *The American Economic Review*, vol. 104, no. 5, pp. 165–170.

11. Liao, J. and Wangy, W. (2012), Financial Frictions and Agricultural Productivity Differences [Online], available at: https://www.economicdynamics.org/meetpapers/2013/paper_1314.pdf.

12. State Statistics Service of Kharkiv (2014), Sil's'ke hospodarstvo Kharkivskoi oblasti 1990–2013. Statystychnyj zbirnyk [Agriculture of Kharkiv region 1990–2013. Statistical handbook], The Office of Statistics in the Kharkov region, Kharkiv, Ukraine.

[How to cite this article? Як цитувати цю статтю?](#)

Стиль – ДСТУ:

Пахуча Е. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах Харківської області [Електронний ресурс] / Е. Пахуча // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. – 2015. – Vol. 1. – No. 2. – С. 76–84. – Режим доступу : www.are-journal.com.

Style – Harvard:

Pakhucha E. (2015), Labor productivity in the agricultural enterprises of the Kharkiv region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 1, no. 2, available at: www.are-journal.com.